

УДК 336.71.01

Т.І. Верещака, Українська академія банківської справи НБУ

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ БАНКУ ЯК ОБ'ЄКТА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті розкрито необхідність перегляду поняття “банк” в сучасних ринкових умовах розвитку банківської системи та проаналізовано безліч поглядів вітчизняних та зарубіжних науковців на визначення цього поняття.

Ключові слова: банк, сутність банку, банківська діяльність, банківське законодавство.

Вступ. Державна ліквідація монополії на фінансово-кредитну діяльність сформувала нову для України систему економічних відносин – ринок фінансово-банківських послуг. Найважливіша роль даного ринку полягає в акумуляції фінансових ресурсів з подальшим спрямуванням цих коштів на розвиток економіки, забезпечення виробництва грошовими коштами. Основою ринку фінансово-банківських послуг є банки.

Завдяки широкому використанню зарубіжного досвіду та накопиченню власного, запровадженню ринкових принципів діяльності банків, організації ефективної системи банківського нагляду банківська система України стала важливою складовою фінансово-кредитної системи держави. Банківське кредитування поряд з прийманням депозитів та здійсненням розрахунків є однією з базових функцій банківської системи, від ефективності здійснення якої прямо залежить рівень розвитку економіки країни. Банки є могутнім центром активізації інвестиційних процесів в країні, а особливо в регіоні, адже вони здійснюють стимулюючий вплив на їхній соціально-економічний розвиток. Проводячи самостійну кредитно-фінансову та інвестиційну політику, вони є також активними учасниками фондового, грошового та інших видів ринку.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення починає стрімко розростатися спектр послуг, трансформуються форми бізнесу і способи комунікацій, розробляються і впроваджуються нові фінансові продукти, розширюються ринки збуту. Банки починають надавати поряд із суто фінансовими ще й консультативні та інформаційні послуги у конкурентній боротьбі за клієнта. Бізнес інформація стає новим товаром, який часто набуває більшої номінальної вартості, ніж традиційний банківський продукт – гроші. Такий стан розвитку економіки потребує появи нових сегментів ринку банківських послуг та фінансових механізмів їх реалізації.

Проблемам дослідження становлення і розвитку як усієї банківської системи, так і окремих банківських установ в умовах реформування економічних відносин, присвячено багато наукових праць вітчизняних практиків і теоретиків, серед яких: І.В. Сало, В.С. Стельмах, Я. Грудзевич та ін.

Дослідження науковців свідчать, що вітчизняна банківська система розвивається досить динамічно, проте існують серйозні проблеми, які не лише стримують її розвиток, але й з часом загострюються.

Актуальною залишається проблема розвитку банківської системи на регіональному рівні. Сьогодні деякі регіони зовсім не мають діючих самостійних банків, що спричинено як внутрішніми, так і зовнішніми факторами, які потребують подальшого дослідження.

При цьому початковим моментом вирішення вищевказаних проблем, на нашу думку, має стати поглиблене теоретичне обґрунтування сутності банків та банківської діяльності, адже теорія є науковою базою практичних перетворень.

Аналіз останніх публікацій. Питання сутності банку в сучасній економічній науковій літературі піднімається не так часто. З одного боку, ця проблема здається давно вирішеною. Проте, незважаючи на багатовіковий історичний розвиток банківської діяльності, це питання ще й досі викликає дискусію, що засвідчують праці С. Мочерного, О. Дзюблюка, М. Денисенко.

Поняття “банк” ще не знайшло чіткого визначення та розуміння не тільки в працях вітчизняних науковців, але і в банківському законодавстві.

Виклад основного матеріалу. Питання сутності банку є не таким уже й простим, як це здається на перший погляд. Причинами відсутності в економічній літературі єдиного розуміння даного поняття, на нашу думку, є:

1. Наявність значного різноманіття як самих видів банків, так і операцій, що ними здійснюються. Банки займаються не тільки організацією грошового обігу і кредитних відносин, через них фінансується економіка, страхові операції, купівля-продаж цінних паперів.

2. Поява нових продуктів на фінансових ринках. Одним з таких продуктів є економічна інформація. Нові технології обробки і передачі інформації приводять до появи нових видів

діяльності і продуктів, внаслідок чого зростає необхідність банків для її накопичення і використання.

Перший банк, у сучасному його розумінні, виник в італійському місті Генуї в 1407 р. Слово “банк” походить від слова “banka”, на якому в Середньовіччі генуезькі міняли розкладали свої монети у мішках та посудинах. Міняли приймали грошові внески у торговців, спеціалізуючись на обміні грошей різних міст та країн. Через певний час грошові внески та власні кошти міняли стали позичати іншим і отримували за це відсотки, що означало перетворення мінял на банкірів, їх діяльність значно розширилась.

Основним фінансовим засобом банківської діяльності були і є гроші. В.П. Матвієнко дає таке визначення категорій “гроші” та “банк”: “Гроші – це фінансовий струм, який живить економіку, а банки – ті електростанції, що його виробляють” [4].

Американські автори пов’язують категорію “банк” із статутом і дозволеною банківською діяльністю. При цьому “банком” вважається установа, яка:

- приймає вклади, які законно вилучаються вкладником за вимогою;
- здійснює діяльність, пов’язану з наданням комерційних позик.

Згідно із законодавством США така установа повинна бути застрахована Федеральною корпорацією страхових вкладів.

В зарубіжній літературі банки також належать до групи посередників, тобто організацій, які здійснюють свою діяльність на фінансових ринках, зводять кредиторів з позичальниками або вкладників з інвесторами.

В публікаціях російських вчених банк визначається як один з видів кредитно-фінансових установ, які здійснюють класичні банківські операції:

- залучення коштів населення і підприємств;
- надання кредитів за рахунок залучених коштів;
- здійснення розрахунків.

Законодавство Росії визначає банк як комерційну установу, що є юридичною особою, яка згідно із законодавством і на основі ліцензії (дозволу), виданої Центральним банком Російської Федерації, має право залучати кошти від юридичних і фізичних осіб і від свого імені розміщувати їх на умовах повернення, платності і строковості, а також здійснювати інші банківські операції.

Але, як бачимо, зарубіжні вчені, даючи визначення банку, обмежують банківську діяльність лише деякими функціями, при цьому, багато банківських послуг залишаються поза сферою банківської діяльності.

Законодавство зарубіжних країн, даючи визначення банку, звертає більше уваги на юридичний бік визначення цього поняття і не повною мірою розглядає банк як економічну категорію.

В науковій літературі України існує безліч поглядів на визначення поняття “банк”. Найбільш поширеними є:

- 1) банк – підприємство;
- 2) банк – установа;
- 3) банк – посередник;
- 4) банк – організація;
- 5) банк – інститут.

Розглянемо кожну точку зору, щоб зробити відповідні висновки.

Відомий український вчений С. Мочерний дає таке визначення банку: “Це особливе кредитно-фінансове підприємство, що виконує ряд базових функцій, при здійсненні яких, а також з приводу привласнення наявних у нього активів, між різними суб’єктами виникає певна сукупність виробничих відносин (відносин економічної власності)” [5].

До визначення банку як підприємства приєднується і М. Денисенко. На його думку, банк, як і будь-яке підприємство, є самостійним суб’єктом господарювання, має права юридичної особи, виготовляє і реалізує продукт, надає послуги, здійснює діяльність на принципах госпрозрахунку [1].

О. Дзюблюк розглядає банк як основного грошово-кредитного посередника в економіці, що забезпечує концентрацію грошових ресурсів та спрямування їх до суб’єктів ринку з метою задоволення виробничих і невиробничих потреб, внаслідок чого підтримується безперервність процесу розширеного відтворення [2].

Деякі автори розділяють визначення банку в економічному і правовому аспектах. При цьому банком в економічному сенсі є фінансовий посередник, який виконує комплекс базових операцій грошового ринку: мобілізацію коштів, надання їх у позики, здійснення розрахунків між

економічними суб'єктами. Банком у правовому аспекті вважається фінансовий посередник, що виконує одну або декілька операцій, віднесених законом до банківської діяльності.

Економічна енциклопедія дає таке визначення банку: "Банк – фінансовий інститут, що акумулює грошові кошти та інші нагромадження (золоті запаси, цінні папери тощо), надає кредити, здійснює грошові розрахунки, випуск в обіг грошей та цінних паперів, операції з золотом та інші функції" [3].

Як бачимо, одні вчені намагаються розкрити сутність банку шляхом перерахування функцій, які ним здійснюються, та наданих послуг. Інші виділяють три базові функції: мобілізація коштів, надання їх у позику, здійснення розрахунків між економічними суб'єктами банку.

Для того, щоб визначити, до якої з вищевказаних категорій віднести поняття "банк", потрібно, перш за все, розглянути економічний зміст кожної з категорій.

Згідно з економічною енциклопедією:

1. Інститут – 1) форма суспільного устрою; 2) сукупність норм права в будь-якій сфері суспільних відносин; 3) наукова установа, яка здійснює фундаментальні та прикладні дослідження; 4) організація, що виконує проектно-пошукові роботи.

2. Посередник – особа, фірма, установа, які займаються посередництвом – сприяють налагодженню контактів і здійсненню операцій між виробниками і споживачами, продавцями і покупцями товарів і послуг.

3. Підприємство – основна ланка народного господарства, яка забезпечує виробництво переважної маси товарів і послуг, здійснює науково-дослідну і комерційну діяльність з метою привласнення доходу (прибутку).

4. Організація – установа, об'єднання, планомірно придуманий устрій.

5. Установа – організація, створена власниками для здійснення управлінських, соціально-культурних або інших функцій некомерційного характеру, що фінансуються повністю або частково [3].

Найбільш доцільно, на нашу думку, вживати поняття "фінансовий посередник".

Сьогодні посередницька діяльність банків поступово набуває все більш широкого значення. Під посередницькими функціями банків визначається не тільки перерозподіл фінансових ресурсів, вони не просто переміщують грошові кошти і цінні папери між клієнтами.

Здійснення банками їх базових операцій і накопичення величезної кількості інформації дозволило доповнити їх традиційні функції низкою інших посередницьких функцій – інформаційної і функції створення нових фінансових продуктів.

Банки, як посередники, здійснюють переміщення капіталів на міжсуб'єктному і міжгалузевому рівнях. Надаючи позики та здійснюючи розрахунки, вони є рушієм капіталів. Акумулюючи капітал в одних секторах економіки і регіонах країни, перерозподіляють їх в інші – туди, де виникає потреба.

Але, перш ніж дати чітке визначення поняття "банк", потрібно розглянути законодавче тлумачення цього поняття. В Законі України "Про банки і банківську діяльність" визначається: "Банк – юридична особа, яка має виключне право на підставі ліцензії НБУ здійснювати у сукупності такі операції: залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення залучених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття, ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб".

Правовими ознаками сучасних банків є:

- 1) банк є юридичною особою і може бути державною установою або суб'єктом комерційної діяльності;
- 2) метою діяльності цієї кредитної установи є здійснення банківських операцій, спрямованих на отримання прибутку;
- 3) формами здійснення комерційної діяльності банків є:
  - акціонерне товариство;
  - товариство з обмеженою відповідальністю;
  - товариство з додатковою відповідальністю;
- 4) банк зобов'язаний мати статутний фонд, який створюється за рахунок власних коштів акціонерів на кореспондентських рахунках у Національному банку України;
- 5) банк завжди є основою банківської системи, що закріплено законодавчо.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що банк – фінансовий посередник, який має статус юридичної особи, виконує ряд базових функцій та здійснює інші операції, віднесені законом до банківської діяльності, надає консультаційні та інформаційні послуги.

Список літератури

1. Денисенко М.П. Гроші та кредит у банківській справі: Навчальний посібник. – К.: Алеута, 2004.
2. Дзюблюк О. Теоретичні аспекти визначення сутності банку і змісту банківської діяльності // Банківська справа. – 2001. – № 6 – С. 5-11.
3. Економічна енциклопедія: У 3-х т. – Т. 1, 2, 3: А-К: Наукове видання / Ред. С.В. Мочерний. – К.-Тернопіль; Академія; Академія ИГ, 2000.
4. Матвієнко В. Філософсько-економічні погляди. – К.: Наукова думка, 2003.
5. Мочерний С., Тришак Л. Методологія дослідження сутності банку // Банківська справа. – 1999. – № 5. – С. 7-10.
6. Про банки і банківську діяльність: Закон України / Верховна Рада України. – К.: Парламентське видання, 1998.

Summary

The article describes the necessity to revise the notion of “bank” under conditions of the market development of the banking system and analyses the opinions of domestic and foreign scientists about the definition of this notion.

Отримано 12.09.2006